TUDOMÁNYOS CIKK

A humánerőforrás helyzete a hazai élelmiszer-gazdaságban

Hamza Eszter – Rácz Katalin – Juhász Anikó – Biró Szabolcs

Kulcsszavak: mezőgazdaság, élelmiszeripar, munkaerő, szakképzettség, generációváltás.
JEL-kód: Q19.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az élelmiszer-gazdaság fejlesztése nem alapozható kizárólag technológiai beruházásokra, a versenyképesség növelése szakképzett, képezhető, illetve alkalmazkodni képes, magasabb jövedelemmel és társadalmi elismertséggel motiválható munkaerő bevonását, foglalkoztatását igényli. A hazai élelmiszer-gazdaságban az egyik legnagyobb kihívást a megfelelő számú és minőségű humánerőforrás biztosítása jelenti. A támogatáspolitikai, szabályozási környezetben bekövetkezett változások, valamint a makrogazdasági és társadalmi hajtóerők által is meghatározott, területileg tagolt hazai élelmiszer-gazdasági foglalkoztatás jelentőségét mutatja, hogy az elmúlt években bekövetkezett szerény mértékű növekedés eredményeként 2015-ben közel 350 ezer fő számára kínált munkát. Közülük 203,2 ezren a mező- és erdőgazdaságban, 140,3 ezren az élelmiszeriparban tevékenykedtek. Elemzésünk eredményei szerint az ágazati munkaerő-utánpótlás folyamatossága olyan képzési rendszer kialakítását igényelné, amely korszerű ismereteket közvetít, gyakorlatorientált, követi az ágazatban végbemenő technológiai fejlődést és a gazdaságvezetéshez nélkülözhetetlen menedzsmentképességek fejlesztésére is hangsúlyt helyez. Az ágazati sajátosságként jelentkező szezonális munkaerőigény rugalmasabb elszámolást, éves munkaidőkeret alkalmazását teszi szükségessé. A pályakezdők, fiatalok pályán tartása szempontjából a pályán maradást hosszú távon a bérhelyzet javítása, tulajdoni részesedés és életpályamodell kidolgozása ösztönözné.[1]

BEVEZETÉS

Miért fontos az ágazat humánerőforrás-helyzete?

Az élelmiszer-gazdaság humánerőforrás-igénye többrétű. Egyrészt a technológiai fejlesztések és tudásintenzív termelési módok terjedése egyre inkább ráirányítják a figyelmet a jól képzett, precíz, innovációra nyitott munkaerő szükségességére. A tevékenységek diverzitásából fakadóan különösen a kisebb gazdaságok szintjén

[1] Az írás a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara által szervezett *A humánerőforrás helyzete (múlt/jelen/jövő) a hazai élelmiszer-gazdaságban* című konferencián elhangzott előadás alapján készült (Debreceni Egyetem GTK, 2016. április 22.).

merül fel a többféle tevékenység végzésére is alkalmas, elméleti és gyakorlati tudással egyaránt rendelkező humánerőforrás iránti igény. Az ágazati sajátosságokból fakadóan ugyanakkor a mezőgazdaságban és az élelmiszer-feldolgozásban nagyszámú rugalmasan foglalkoztatható, magasabb szintű szakképzettséget nem igénylő, betanítható, motiválható idénymunkaerőre is szükség van. E területen a legnagyobb kihívást a munkaerő pontossága, megbízhatósága és munkához való hozzáállása jelenti.

Megfelelő színvonalú humántőke rendelkezésre állása más ágazatokhoz hasonlóan az élelmiszer-gazdaságban is alapfeltétele a termelékenység növelésének (*Swinnen – Vranken, 2010*). A magasabb szintű képzettség és az ehhez társuló gyakorlati tapasztalat növeli a gazdaságok alkalmazkodóképességét, lehetővé teszi a szakosodást, a fokozottabb diverzifikációt, az innovatív megoldások, a modern, versenyképes technológiák és termelési módszerek alkalmazását (*Baptista, 2012*). Más ágazatokhoz hasonlóan a mezőgazdaság is egyre inkább tudásintenzív ágazattá válik, a gazdasági, társadalmi, természeti környezet változásaiból adódó kihívások kezelése a hagyományos értelemben vett gazdálkodási tudás mellett új készségek, kompetenciák (pl.: IKT-kompetenciák, idegennyelv-tudás, marketingismeretek) elsajátítását igényli (*Dudek et al., 2014*). Számos kutatás megerősíti, hogy a termelési eredmények, a beruházási aktivitás, valamint a gazdaságvezető képzettségi szintje között erős, szignifikáns összefüggés mutatkozik (*Nowak, 2014; Kemény et al., 2015*). A képzettebb gazdálkodók nem csak könnyebben alkalmazkodnak a változó körülményekhez, hanem az új, innovatív megoldások keresésében és kivitelezésében is eredményesebbek (*Biró et al., 2014*).

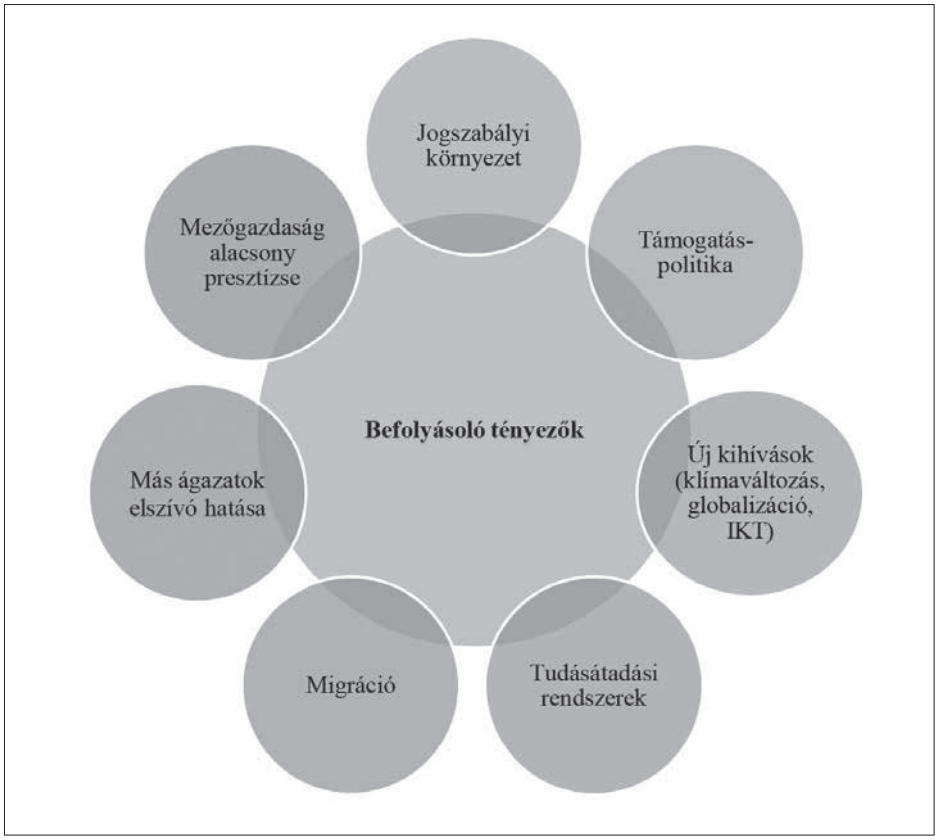
Mit tart a szakirodalom az ágazat humánerőforrás-helyzetéről?

Az élelmiszer-gazdaságban a humánerőforrás helyzetére, jellemzőire számos tényező hat, amelyek a társadalmi-gazdasági folyamatokból, a makrogazdasági, támogatáspolitikai és jogszabályi környezetből fakadnak (1. ábra). Az élelmiszer-gazdaságot jellemző alacsony bérszínvonal a magasabb iskolai végzettséget szerzőket a nagyobb presztízsű, kisebb fizikai igénybevétellel járó, nem mezőgazdasági munkalehetőségek felé tereli (*Rizov – Swinnen, 2004*). A vidéki életminőség alacsony szintje, az alapvető lakossági és üzleti szolgáltatásokhoz való hozzáférés nehézségei szintén hátráltatják a demográfiai megújulást és ezzel együtt a képzettségi szint emelkedését, de fokozódó probléma az ágazatban potenciálisan elhelyezkedő fiatal képzettebb munkaerő külföldre történő tartós kivándorlása is (*Székely, 2009; Biró et al., 2016*). *Swinnen és Vranken (2010)* kutatási eredményei szerint a mezőgazdasági népesség korszerkezetváltását a termelési erőforrásokhoz (földterület) való hozzáférés korlátozottsága, valamint a gazdaságátadás magas tranzakciós költsége is hátráltatja.

A humántőkében rejlő lehetőségek kiaknázását gátolja, hogy nem állnak rendelkezésre a gazdálkodók számára hiteles, megfizethető, elérhető, hatékony tudásközvetítő rendszerek, a túlnyomórészt állami fenntartású intézmények működési hatékonysága mérsékelt, a közvetített tudás és az információk elavultak, gyakorlati alkalmazhatóságuk korlátozott (*Velikov, 2013; Fieldsend et al., 2015*). Az *Agrárgazdasági Kutató Intézet* (AKI) által 2015-ben végzett empirikus felmérés[2] szerint a szakképzéssel foglalkozó intézmények kínálata egyre kevésbé képes kielégíteni az ágazatban végbement tech-

[2] Az állattenyésztési ágazatban az elmúlt 5 évben megvalósult sikeres fejlesztések tanulságainak feltárása céljából az ágazat szereplőivel – termelőkkel, valamint a főbb érdekképviseleti szervezetek képviselőivel – 20 irányított mélyinterjú készült.

1. ábra
A humánerőforrás helyzetét befolyásoló főbb tényezők az élelmiszer-gazdaságban

Forrás: saját szerkesztés, AKI, 2016

nológiai fejlődés indukálta keresletet. Ezt a megállapítást a hazai tudásközvetítő rendszerek hatékonyságát vizsgáló tanulmányában *Nemes és Varga (2015)* is megerősíti, rámutatva, hogy a mezőgazdasági oktatás nem követi az ágazati igényeket és trendeket, nem kellően piac- és gyakorlatorientált. A korszerű tudás, az új termékek, technológiák, termelési eljárások alkalmazásához szükséges ismeretek megszerzésének leggyakoribb formáját a jelentősebb alkalmazotti létszámmal rendelkező gazdaságoknál az üzemen belüli képzések, valamint a hazai és külföldi inputanyaggyártók, illetve a szakmai szervezetek szervezésében megvalósuló tanulmányutak, szakmai programok jelentik. A nagyobb gazdaságok működtetői a fejlesztés megkezdése előtt gyakorta egyénileg ruháznak be a tapasztalatszerzésbe, a kisebb üzemek tudásszerzését, tájékozódását főként a gazdatársakkal fenntartott informális kapcsolatok, valamint a termeltető vállalatok, integrátorok által szervezett képzések, szakmai programok segítik. A hazai szaktanácsadás rendszerét a termelők többsége korszerűtlennek tartja, alapvető problémának látják, hogy a tudásátadás folyamatát a támogatások igénybevételével összefüggő adminisztrációs kötelezettségek lassítják (*Potori et al., 2015*). *Nemes és Varga (2015)* a mezőgazdasági tudásrendszerről írt cikkükben arra is felhívja a figyelmet, hogy a

technológiai fejlődést nem követte a vezetői képességek fejlesztése, így a gazdák jelentős része nincs tisztában a menedzsment fontosságával. További problémát jelent, hogy a technológiai, termelési és marketingtémákat integráló komplex, stratégiai tanácsadás a kisebb termelők számára nem elérhető.

A humánerőforrás jellemzőire a támogatások is hatást gyakorolnak. A támogatások generációváltást ösztönző szerepe az elemzések szerint rendkívül összetett. A mezőgazdasági struktúraváltást befolyásoló tényezők átfogó vizsgálatára vállalkozó, Agrárgazdasági Kutató Intézet által 2016-ban készített elemzés szerint a közvetlen kifizetések az idősebb nemzedék ágazatból történő kilépése ellen hatottak, tekintettel arra, hogy pozitívan befolyásolták a mezőgazdasági jövedelmek alakulását. A KAP vidékfejlesztési támogatásai közül a technológiai fejlesztést ösztönző beruházási intézkedések inkább a munkaerőigény csökkenése irányába hatottak, ugyanakkor a fiatal gazdák induló támogatása nagyszámú fiatal gazdálkodó színre lépését segítette elő – igaz, egy részük nem tényleges „új belépő", hanem a gazdaságban már korábban is munkát végző fiatal családtag (*Biró et al., 2016*). Kétségtelen ugyanakkor, hogy az elmúlt programozási időszakban (2007–2013) a KAP vidékfejlesztési beavatkozásaihoz kapcsolt kötelező képzések jelentős mértékben növelték a gazdák körében a képzési aktivitást.

A mezőgazdaság humánerőforrás-állományát jelentősen befolyásolják a jogszabályi változások is. A mezőgazdasági idény- és alkalmi munkavállalásra a 2010. évi egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény – az adminisztrációs terhek és a járulékok csökkentése révén – pozitív hatást gyakorolt (*Ehretné et al., 2015*).

A válságot megelőző évtizedben az élőmunka-felhasználás mérséklődését eredményező modern technológiák alkalmazása, a termelési szerkezet egyszerűsödése, a specializáció és a koncentráció mellett főként a nemzetgazdaság más ágazataiban elérhető magasabb jövedelmek és a kedvezőbb munkakörülmények gyorsították fel a mezőgazdaságból történő munkaerő-kiáramlást (*Buchenrieder – Möllers, 2011*).

AZ ELEMZÉS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

Cikkünkben arra vállalkozunk, hogy az elérhető statisztikai adatok és a releváns szakirodalom elemzésével az elmúlt egymásfél évtizedre visszatekintően feltárjuk az élelmiszer-gazdaságban dolgozó munkaerő mennyiségi és minőségi paramétereit, összehasonlítva a nemzetgazdaság egészét jellemző mutatókkal. Célunk volt az is, hogy feltérképezzük az ágazat potenciális munkaerő-tartalékait, beleértve a mezőgazdasági iskolarendszerű képzésekből frissen kikerülő pályakezdőket, a támogatás segítségével vállalkozást indító fiatal gazdákat, valamint a korábban az ágazatban munkatapasztalatot szerzett álláskeresőket.

Cikkünk alapját elsődlegesen az ágazati foglalkoztatásról képet adó statisztikák átfogó elemzése képezi. A mezőgazdaság munkaerő-felhasználásának alakulásáról több különböző statisztikai adatgyűjtés nyújt információt. A nemzetgazdaság valamennyi ágazatára kiterjedő lakossági munkaerő-felmérés a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív mintavételes adatgyűjtés, amely a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról gyűjt információt. Azokkal a gazdasági szervezetekben munkát vállalókkal és egyéni gazdaságokban munkát végzőkkel számol, akiknek fő jövedelemszerző tevékenysége az adott ágazathoz kapcsolódik, azaz az adatgyűjtésből kimaradnak a kiegészítő tevékenységekre vonatkozó információk. Részletes munkaerőre vonatkozó adatokat tartalmaznak a tízévente megjelenő népszámlálási adatbázisok is. A *Mezőgazdasági Számlarendszer* (MSZR) mezőgazdasági munkaerő-felhasználás mutatója az előző kettővel ellentétben figyelembe veszi azt a körülményt is, hogy a mezőgazdaságban

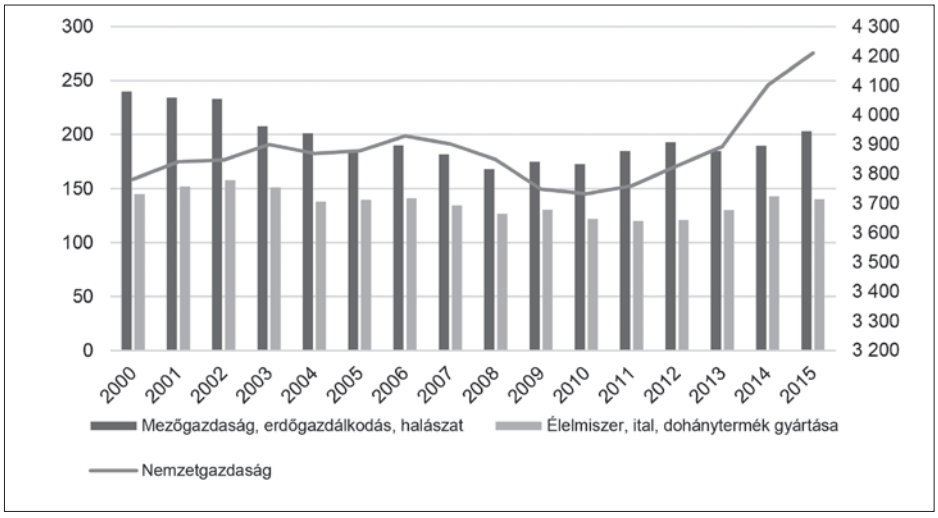
jelentős a részmunkaidős[3] és az időszakos munkát[4] végzők aránya. A mezőgazdaság munkaerő-felhasználásáról a tízévenként megvalósított általános mezőgazdasági összeírások (ÁMÖ) és a köztes időszakokban lebonyolított *gazdaságszerkezeti összeírások* (GSZÖ) a fentieknél részletesebb, ágazatspecifikus információkat nyújtanak. Tekintettel arra, hogy az elmúlt másfél évtizedben az Európai Unióhoz történt csatlakozás, majd a gazdasági válság is hatással volt a munkaerő-piaci folyamatokra, az élelmiszer-gazdaságot jellemző foglalkoztatási trendeket viszonylag hosszú idősorban, 2000-től mutatjuk be.

MIT MUTATNAK A SZÁMOK?

Az elmúlt másfél évtized változásait tekintve a mezőgazdasági és az élelmiszeripari foglalkoztatottak számának alakulása a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak létszámától némileg eltérő trendet követ (2. ábra). Míg az összes foglalkoztatott száma 2006–2007-ig folyamatosan növekedett és csak ezt követően csökkent, majd 2010-ben érte el mélypontját, addig a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma az előzőekben ismertetett tendenciának megfelelően egészen 2008-ig viszonylag meredeken (mintegy 30 százalékkal) csökkent, 2009-től azonban ismét növekedésnek indult. A gazdasági recesszióval növekvő munkanélküliség az iparban és a szolgáltató szektorban jelentkezett, a beruházások iránti kereslet csökkent. E folyamatok a mezőgazdasági munkaerő-kiáramlás mérséklődését eredményezik (*Davidova et al., 2013; Chavas, 2001*). Az élelmiszeriparban 2011-ig folytatódott a munkaerő kiáramlása, és csak ezt követően indult meg a foglalkoztatotti létszám növekedése. A foglalkoztatotti létszám gyarapodásának eredményeként 2015-ben összesen 343,6 ezer fő dolgozott az élel-

2. ábra

Foglalkoztatottak száma a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban és a nemzetgazdaságban 2000–2015 között, ezer fő

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

[3] Részmunkaidős: nem teljes, azaz napi nyolc órás munkaidőben foglalkoztatott személy.

[4] Időszakos munkavégző: az a személy, aki szezonális munkát (betakarítás, metszés stb.) végez egy gazdaságban, például mezőgazdasági idénymunkás.

miszer-gazdaságban, amiből 203,2 ezren a mező- és erdőgazdaságban, 140,3 ezren pedig az élelmiszeriparban tevékenykedtek. Ezzel 2015-re a mezőgazdaság foglalkoztatási részesedése 5,2; az élelmiszeriparé 3,6 százalék volt, ami a 2004. évi részesedésnek felel meg. Az élelmiszeripar két legjelentősebb foglalkoztató szakágazata a pékáru- és tésztagyártás, illetve a húsfeldolgozás, tartósítás és húskészítménygyártás, részesedésük az ágazat foglalkoztatásából több mint 53,2 százalék volt 2014-ben.

A mezőgazdaságban[5] foglalkoztatottak területi eloszlása az ágazati adottságokat követi. A munkaerő 45,5 százaléka az Észak- és Dél-Alföld régióban koncentrálódik, míg Közép-Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak csupán 7,1 százaléka jelenik meg (1. táblázat). Az összes foglalkoztatotti létszámon belül az ágazat súlya Dél-Alföldön a legmagasabb, az országos érték kétszerese (9,5 százalék), de Dél-Dunántúlon (8,3 százalék), valamint Észak-Alföldön (7,2 százalék) is kiemelkedő, míg Közép-Magyarországon a diverzifikáltabb gazdasági szerkezettel összefüggésben a foglalkoztatottaknak mindössze 1,1 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban. Az elmúlt közel egy évtized változásait tekintve a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma és aránya is Észak-Magyarországon, Nyugat-Dunántúlon, valamint Dél-Dunántúlon nőtt.

A népszámlálás területi vonatkozású adatainak részletesebb elemzése további, a mezőgazdasági és az élelmiszer-ipari munkaerő között mutatkozó különbségekre hívja fel a figyelmet. A 2011-es cenzus szerint a mezőgazdasági munkaerő több mint fele (56,2 százaléka) a községekben, az élelmiszer-ipari munkaerő zöme (kétharmada) a városokban dolgozott (*KSH, 2012*).

A munkaerő-felhasználás jellegzetességei a mezőgazdaságban

A mezőgazdaságban jelentős az idényjellegű,[6] illetve a főtevékenység mellett kiegészítő tevékenységként végzett munka.

1. táblázat

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és megoszlása régiónként, 2006–2015

Régiók	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak				A változás mértéke, 2006=100%
	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %	
	2006		2015		
Közép-Magyarország	13,8	7,3	12,2	7,1	104,1
Közép-Dunántúl	22,7	11,9	20,6	11,1	99,5
Nyugat-Dunántúl	20,2	10,6	19,9	11,5	115,5
Dél-Dunántúl	27,8	14,6	29,7	14,8	108,4
Észak-Magyarország	17,3	9,1	19,4	10,0	117,4
Észak-Alföld	40,8	21,5	38,3	21,0	104,4
Dél-Alföld	47,5	25,0	44,6	24,5	105,0
Összesen	190,1	100,0	184,6	100,0	106,9

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves, területi adatok – Társadalom, 2016

[5] Területi munkaerőfelmérés-adatok csak a mezőgazdaságra vonatkozóan érhetők el.

[6] Mezőgazdasági idénymunka: az év adott időszakához vagy időpontjához kötődő olyan munkavégzés, amely az előállított növény vagy állat biológiai sajátossága miatt végezhető el kizárólag abban az időszakban vagy időpontban.

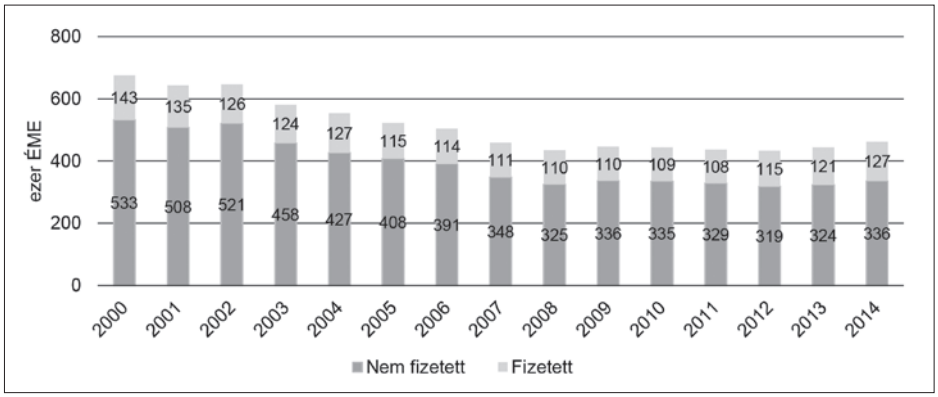
A mezőgazdasági munkák szezonális jellege miatt különösen a márciustól szeptember végéig terjedő időszakban nő meg az egyszerűsített foglalkoztatás keretében dolgozó mezőgazdasági idénymunkások és alkalmi munkavállalók száma (*Hamza et al., 2015*). Emellett számításba kell venni az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett, nem fizetett munkavégzést is, amelynek vizsgálatára az MSZR ad lehetőséget. Az MSZR az összes munkaerő-ráfordítás értékét az éves munkaerőegységgel[7] (ÉME) fejezi ki, amelynek segítségével a néhány órás, illetve időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át.

Az MSZR adatai szerint a gazdaságok 2014-ben közel 463 ezer ÉME-t használtak fel. Ez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági tevékenység végzése 2014-ben annyi időt kötött le a nem fizetett és az időszakos munkavégzést is figyelembe véve, mintha 463 ezer fő egész évben teljes munkaidőben dolgozott volna. A mezőgazdasági munkaerő-ráfordítás belső szerkezetében nem történt érdemi elmozdulás: az összes munkaerő-ráfordítás háromnegyede évek óta az egyéni gazdaságokra jellemző nem fizetett munkaerő-felhasználás.[8] Ugyanakkor eltérő tendencia figyelhető meg a fizetett és a nem fizetett munkaerő-felhasználás esetében. Összefüggésben a családi munkaerőn alapuló egyéni gazdaságok számának folyamatos csökkenésével, a nem fizetett munkaerőből egyre kevesebbet használnak fel a gazdaságok, a fizetett munkaerő-felhasználás viszont 2011 óta növekszik (3. ábra). A koncentrációs folyamatok egyik pozitív következménye, hogy kialakult a fizetett munkaerő tartós foglalkoztatására képes professzionális munkaadói kör az élelmiszer-gazdaságban.

A mezőgazdasági munkaerő-felhasználásban a legtöbb európai uniós tagállamhoz hasonlóan Magyarországon is a családi munkaerő-felhasználás dominál (78,5 százalék). Általános jellemző a munkaerő-lekötés idényjellege, amely a megélhetéshez gyakorta mezőgazdaságon kívüli munkavállalást tesz szükségessé (*Biró et al., 2012*). A 2013. évi Gazdaságszerkezeti összeírás adatai szerint közel egymillió (983 ezer) családtag végez valamilyen mezőgazdasági

3. ábra

A mezőgazdasági munkaerő-felhasználás 2000–2014 között, ezer ÉME

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Mezőgazdaság, 2015

[7] Éves Munkaerő Egység (ÉME): *egységnyi munkaerő,* amely egy teljes munkaidős mezőgazdasági munkaerő éves munkavégzése. 1 ÉME = 1800 munkaóra, azaz 225 nyolcórás munkanap.

[8] A statisztikai fogalomtár a *családi munkaerő* alatt azokat a gazdaságot alkotó 14 éves és idősebb személyeket érti, akik a gazdaságban *nem alkalmazottként végeznek munkát.*

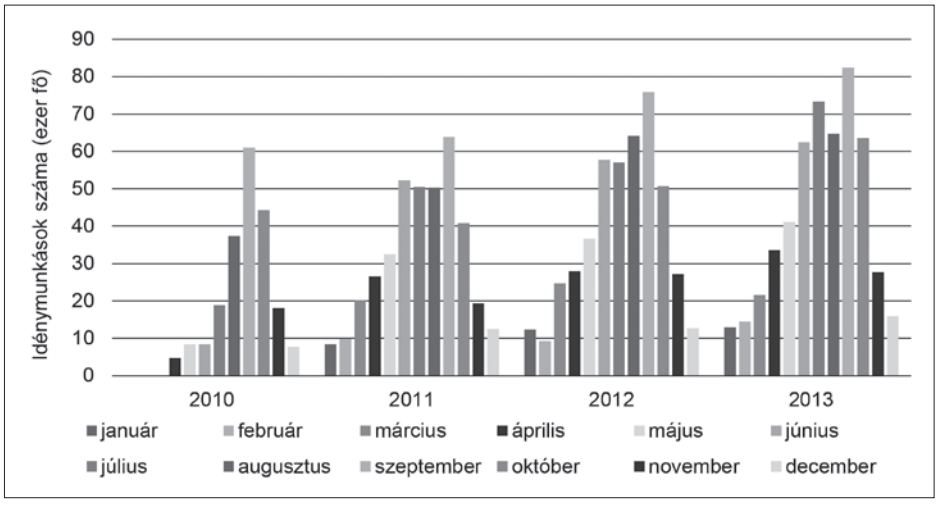
tevékenységet az egyéni gazdaságokban, ami 315,8 ezer teljes munkaidős dolgozónak felel meg. A 2013. évi Gazdaságszerkezeti összeírás adatai a nem fizetett, családi munkaerő további (2010-hez viszonyítva 8,9 százalékos) csökkenése mellett az állandó fizetett alkalmazottak 34 százalékos, az időszaki fizetett munkaerő számának 48 százalékos növekedését mutatják mind az egyéni gazdaságok, mind a gazdasági szervezetek esetében. Ennek hátterében az alkalmi foglalkoztatás jogszabályi, adózási hátterének egyszerűsítésével, a munkaügyi ellenőrzések szigorodásával összefüggésben főként az illegális foglalkoztatás fehéredése áll (*Ehretné et al., 2015*).

Az egyéni gazdaságokban az állandó alkalmazottak száma (12,0 ezer fő) 2013-ban 31,2 százalékkal haladta meg a három évvel korábbi szintet, a növekedés nagyobb részét a legalább 225 napot dolgozók adták. Ennél is nagyobb növekedés jellemezte az időszaki alkalmazottakat, számuk 85,5 ezer fő volt 2013-ban, 53,0 százalékkal több, mint 2010-ben. A gazdasági szervezetekre a gazdálkodási forma jellegénél fogva kizárólag a fizetett munkaerő jellemző. A szervezetek 2013-ban összesen 85,3 ezer fő állandó foglalkoztatottal rendelkeztek, 7,6 százalékkal többel, mint három évvel korábban. Szintén látványosan, több mint másfélszeresére nőtt a gazdasági szervezetek időszaki alkalmazottainak száma (42,7 ezer fő, +53,3 százalék) 2010 és 2013 között.

Magyarországon az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló *2010. évi LXXV. törvény* jelentős egyszerűsítéseket és kedvezményeket vezetett be a szezonális foglalkoztatásban, azon belül a mezőgazdasági idénymunkában. A jogszabályi változások nyomán mérséklődő közterhek, valamint a csökkenő adminisztráció hatására a szezonális foglalkoztatottak száma látványos emelkedést mutatott. A szezonális foglalkoztatottak bő negyedét kitevő mezőgazdasági idénymunkások száma 27,1 százalékkal növekedett 2010 és 2013 között. Az egyszerűsített foglalkoztatás keretében jelentkező munkavégzés erős szezonális ingadozást mutat. A 2011–2013-as időszakot figyelembe véve a május–október közti hat hónapban regisztrálták az összes mezőgazdasági idénymunkás háromnegyedét. Számuk szeptember hónapban a legmagasabb, amikor átlagosan 75-80 ezer munkaválla-

4. ábra

A mezőgazdasági idénymunkások számának alakulása évente 2010–2013 között

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2010–2013) adatai alapján az AKI Vidékfejlesztési Kutatások Osztályán készült ábra, 2014

ló vesz részt az alkalmi munkaerőpiacon (4. ábra). Az egyszerűsített foglalkoztatási forma ágazati elterjedtségét mutatja, hogy a téli hónapokban (december–február között) is 12-15 ezer fős a *Nemzeti Adó- és Vámhivatal* nyilvántartásában szereplő szezonmunkások száma (*Hamza et al., 2015*).

Keresetek alakulása az élelmiszer-gazdaságban

A foglalkozások presztízsét a különböző befolyásoló tényezők közül leginkább az adott szektoron, ágazaton belüli bérviszonyok határozzák meg. A mezőgazdasági bérjellegű jövedelmek 2014-ben a nemzetgazdaság egészében keletkező bérjellegű jövedelem mindössze 2,4 százalékát tették ki. A rendszerváltást követő évtizedben a mezőgazdasági foglalkoztatottak jövedelempozíciói lényegében nem változtak. A változatlan jövedelemdiszparitás meglétében jelentős szerepű a mezőgazdasági tevékenység alacsony termelékenysége és a foglalkoztatottak más ágazatokhoz képest alacsonyabb képzettségi szintje (*Kapronczai, 2010; Oblath, 2014*). A mezőgazdasági keresetek lemaradása a nemzetgazdasági átlagtól 2004-ben még 33 százalékos volt, az elmúlt 10-11 évben ugyanakkor megkezdődött a mezőgazdasági bérek felzárkózása, így 2015-ben „már csak" 24 százalékos volt a különbség. Az élelmiszer-ipari keresetek közelebb állnak a nemzetgazdasági átlagbérekhez, 2014-ben a lemaradás 12 százalékos volt (2. táblázat). Míg a mezőgazdasági bruttó keresetek növekedése 2004 és 2014 között mintegy 22 százalékkal haladta meg a nemzetgazdasági átlagos bruttó keresetek növekedésének mértékét, addig az élelmiszeriparban csupán mintegy 2 százalékkal volt nagyobb a növekedés mértéke. A nettó keresetek változását vizsgálva lényegében nincs eltérés az ágazatok között.

Az élelmiszer-ipari szakágazatokat tekintve a keresetek a növényi, állati olaj gyártása, a sörgyártás, valamint az üdítő-

2. táblázat

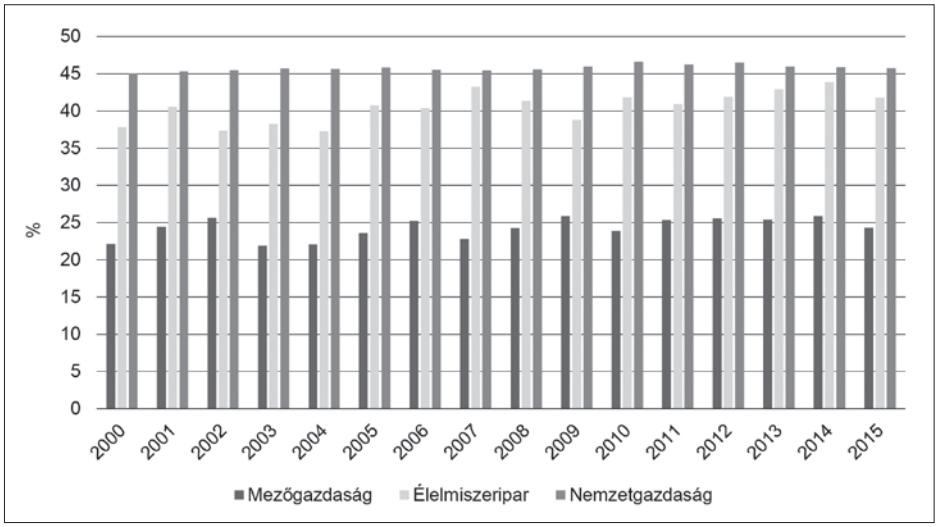
Az élelmiszer-gazdaságban dolgozók* bruttó és nettó keresete 2004–2015 között

Megnevezés	2004	2008	2010	2012	2014	2015
	Bruttó átlagkereset, ezer HUF/fő/hó					
Mezőgazdaság	97,2	133,6	143,9	164,1	180,3	189,2
Élelmiszeripar	126,9	155,4	161,0	187,8	209,7	n. a.
Nemzetgazdaság	145,5	198,7	202,5	223,1	237,7	247,7
A mezőgazdasági bruttó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	66,8	67,2	71,0	73,6	75,8	76,4
Az élelmiszer-ipari bruttó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	87,2	78,2	79,5	84,2	88,2	n. a.
	Nettó átlagkereset, ezer HUF/fő/hó					
Mezőgazdaság	71,0	92,0	101,8	106,9	118,1	123,9
Élelmiszeripar	85,1	101,7	109,4	121,5	137,3	n. a.
Nemzetgazdaság	93,7	122,0	132,6	144,1	155,7	162,3
A mezőgazdasági nettó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	75,7	75,5	76,8	74,2	75,8	76,4
Az élelmiszer-ipari nettó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	90,8	83,4	82,5	84,3	88,2	n. a.

Megjegyzés: * Az 5 és több főt foglalkoztató vállalkozások, illetve létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési és társadalombiztosítási intézmények, valamint a kijelölt nonprofit szervezetek adatai.

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

5. ábra
A nők aránya a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, illetve a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak körében 2000–2015 között

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

ital, ásványvízgyártás szakágazatokban a legmagasabbak. E területek együttesen az ágazat átlagkeresetének mintegy kétszeresét teszik ki. A legkisebb keresetek a halfeldolgozás, tartósítás, a pékáru, tésztafélék gyártása, valamint a húsfeldolgozás, tartósítás, húskészítmény gyártása szakágazatokat jellemzik. Ezekben a szakágazatokban a foglalkoztatottak mintegy 20-30 százalékkal kevesebbet keresnek az iparági átlagnál. A fenti adatok alapján megállapítható, hogy az élelmiszeriparra jellemző alacsony keresetek hátterében nem az ágazat egésze, hanem csak néhány nagy szakágazat áll (*Földművelésügyi Minisztérium, 2015*).

Szociodemográfiai jellemzők

A nők szerepe az élelmiszer-gazdaságban

A női foglalkoztatottak aránya a mezőgazdaságban a legalacsonyabb, a foglalkoztatottaknak csupán negyedét (24,3 százalékát) tették ki a női munkavállalók 2015-ben. A nők az élelmiszeriparban jóval nagyobb, 41,8 százalékos arányban dolgoznak, bár ez az arány a nemzetgazdasági átlagtól (45,8 százalék) elmarad. A női foglalkoztatás aránya 2000 és 2015 között mérsékelt növekedést mutat (5. ábra). A nők körében – a férfiakénál kedvezőtlenebb bérviszonyok mellett – jóval kisebb arányú a teljes munkaidős foglalkoztatás a mezőgazdaságban, mint a férfiaknál, a nők a legtöbb esetben nem alkalmazottként, hanem segítő családtagként szerepelnek a nyilvántartásokban. Foglalkoztatásuk jellemzően ott növelhető, ahol az egyenletesebb munkaerő-lekötést lehetővé tevő, gazdasághoz kapcsolódó kiegészítő tevékenységek (turizmus, szabadidős szolgáltatások) jutnak szerephez (*Hamza* – Rácz, *2015*). A nem fizetett segítő családtagok munkaerejét is figyelembe vevő GSZÖ 2013-mas adatai szerint a mezőgazdasági munkaerő nemek szerinti megoszlása alapján a nők aránya 38,4 százalék volt.

Korstruktúra

Az élelmiszer-gazdaságban dolgozók korszerkezetének vizsgálata szerint a mezőgaz-

daságban foglalkoztatottak körében jellemző az elöregedés, ugyanakkor az élelmiszeriparban dolgozók korszerkezete a nemzetgazdasági átlagnál lényegesen kedvezőbben alakul. Az élelmiszer-ipari foglalkoztatottak 76,2 százaléka, a mezőgazdasági foglalkoztatottaknak 62,6 százaléka az 50 év alatti korosztályhoz tartozott 2014-ben (3. táblázat). Tízéves trendet vizsgálva a mezőgazdaságban az idősebb, 50–64 év közötti korosztály arányának 26 százalékpontos növekedése tapasztalható, az élelmiszeriparban ezzel szemben az idősebb munkavállalói korcsoport aránya 6 százalékponttal csökkent.

Az egyéni gazdaságok gazdaságvezetőinek korszerkezete a mezőgazdasági foglalkoztatottakénál is kedvezőtlenebb. A gazdaságvezetők átlagos életkora 2013-ban 56 év volt, az 55 év felettiek aránya közel 60 százalékot tett ki, míg a 35–54 évesek a gazdálkodók egyharmadát, a 35 év alatti fiatal gazdálkodók mindössze 6,1 százalékát adták (6. ábra). A gazdaságvezetők elöregedését jelzi, hogy 2005–2013 között az 55 év feletti legidősebb korosztály aránya 8 százalékponttal növekedett, miközben a legfiatalabbak aránya 1,7 százalékponttal csökkent.

Kemény és munkatársai *(2015)* vizsgálata szerint a gazdaságvezetők korszerkezete szoros összefüggést mutat a gazdasági mérettel. A 2010. évi ÁMÖ (*KSH, 2011*) adatainak elemzésén alapuló vizsgálat szerint a legfiatalabb és a legidősebb gazdaságvezetők körében átlag fölötti a 2000 euró STÉ alatti ökonómiai méretkategóriába sorolt és átlag alatti az árutermelői léptékű, 8000 euró STÉ fölötti ökonómiai méretkategóriába sorolt gazdaságok aránya. Ennek feltehetően az az oka, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozó termelők induló gazdálkodóként még nem halmoztak fel számottevő erőforrást, a 65 évesnél idősebb korosztályban pedig jelentős számban fordulnak elő olyanok, akik jövedelmük kiegészítésére, illetve saját fogyasztási szükségleteik kielégítése céljából foglalkoznak mezőgazdasági tevékenységgel.

A munkaerő iskolai végzettsége és szakképzettségi szintje

A magyar mezőgazdaság versenyképességét kedvezőtlenül befolyásolja a foglalkoztatottak és a gazdálkodók alacsony iskolai végzettsége, amely nemcsak az Európai

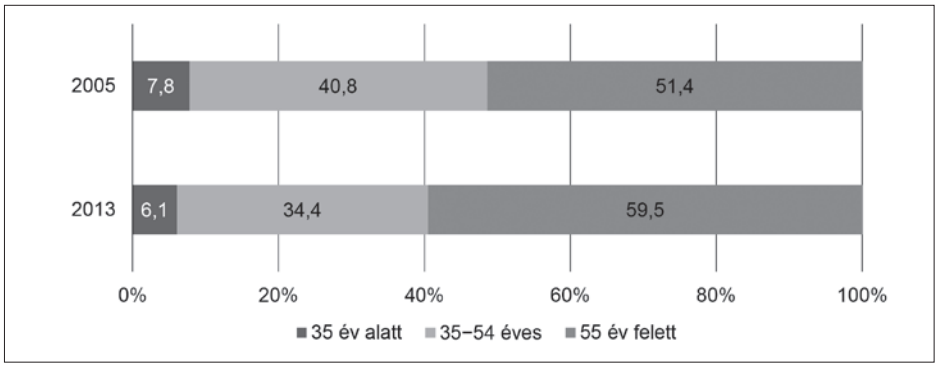
3. táblázat
A foglalkoztatottak korcsoportok szerinti megoszlása Magyarországon 2004-ben és 2014-ben

Korcsoportok	Mezőgazdaságban foglalkoztatottak		Élelmiszeriparban foglalkoztatottak		Nemzetgazdaságban foglalkoztatottak	
	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %
	2004					
15–24	9,1	4,6	13,2	12,6	302,8	7,8
25–49	129,1	65,8	65,1	62,1	2692,2	69,6
50–64	58,0	29,6	26,6	25,4	874,0	22,6
15–64	196,2	100,0	104,9	100,0	3869,0	100,0
	2014					
15–24	7,9	4,4	11,3	8,5	263,9	6,5
25–49	104,0	58,2	90,4	67,7	2764,6	67,9
50–64	66,8	37,4	31,9	23,9	1041,4	25,6
15–64	178,7	100,0	133,6	100,0	4069,9	100,0

Forrás: Eurostat, 2016

6. ábra

A gazdaságvezetők korszerkezete 2005-ben és 2013-ban

Forrás: KSH Gazdaságszerkezeti összeírás 2005 és 2013

Unió átlagától marad el, hanem a többi nemzetgazdasági ágtól is. A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari foglalkoztatottak iskolai végzettségére vonatkozó legfrissebb információk a 2011-es népszámlálás alapján állnak rendelkezésre. Az adatok szerint az ágazat képzettség terén mutatkozó hátránya más nemzetgazdasági ágazatokhoz képest jelentős. Az élelmiszer-ipari foglalkoztatottak jellemzői ebben a vonatkozásban is kedvezőbbek a mezőgazdaságiakénál, azonban a nemzetgazdasági átlaghoz képest itt is tekintélyes a lemaradás. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya közel azonos, 10 százalék körüli a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, miközben a nemzetgazdaság átlagában 25 százalék. Középfokú végzettséggel, érettségivel vagy szakiskolai képesítéssel az élelmiszer-ipari dolgozók 70, a mezőgazdasági foglalkoztatottak 62,5 százaléka rendelkezik (4. táblázat) (*KSH, 2012*).

Az egyéni gazdaságok vezetőinek szakképzettségi szintje a gazdaságszerkezeti összeírások szerint alacsony. A gazdaságvezetők 4 százalékának semmilyen szakmai tapasztalata vagy képzettsége sincs, túlnyomó részük (79,3 százalék) gyakorlati tapasztalat birtokában gazdálkodik. A gazdálkodók 6,7 százaléka alap-, 7,4 százaléka közép- és mindössze 2,7 százaléka rendelkezik felsőfokú szakképesítéssel. Biztató ugyanakkor, hogy 2003 és 2013 között javult a szakképzettség szerkezete, miközben a szakképzettséggel és gyakorlati tapasztalattal sem rendelkező gazdaságvezetők aránya 7 százalékponttal csökkent, az alapfokú 3,5; a középfokú 4,1; a felsőfokú szakmai képesítéssel rendelkezők ará-

4. táblázat

A foglalkoztatottak legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2011

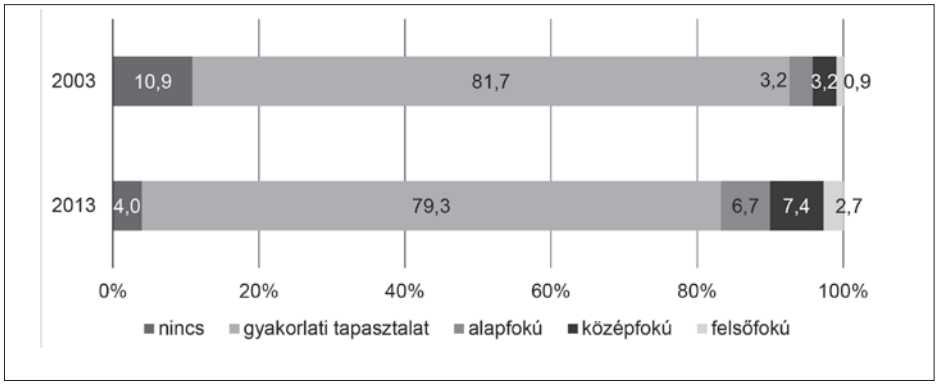
Iskolai végzettség	Mezőgazdaságban foglalkoztatottak		Élelmiszeriparban foglalkoztatottak		Nemzetgazdaságban foglalkoztatottak	
	száma	%	száma	%	száma	%
Legfeljebb általános iskola	48 149	27,2	25 527	20,6	454 238	11,5
Középfokú iskola*	110 441	62,5	86 057	69,7	2 493 848	63,3
Egyetem, főiskola	18 141	10,3	11 923	9,7	994 637	25,2
Összesen	176 731	100,0	123 507	100,0	3 942 723	100,0

Megjegyzés: * középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel és érettségi.

Forrás: KSH, 2012

7. ábra

A gazdaságvezetők mezőgazdasági szakképzettség szerinti megoszlása 2003–2013 között, %

Forrás: KSH Gazdaságszerkezeti összeírás, 2003, 2013

nya pedig 1,9 százalékponttal növekedett (7. ábra).

A gazdaságvezetők képzettségére vonatkozó adatok részletesebb elemzése azt is megerősíti, hogy a gazdaságvezető szaktudása és a gazdálkodás eredményessége között szoros az összefüggés (*Kemény et al., 2015*). Míg a csak gyakorlati tapasztalattal rendelkező egyéni gazdálkodók 6,1 százaléka, az alap- vagy középszintű szakképzettséggel rendelkezők közel harmada, a felsőfokú végzettségűek majdnem 40 százaléka volt árutermelői ökonómiai méretkategóriába sorolt (8000 euró STÉ felett) 2010-ben.

A humánerőforrás tartalékai az élelmiszer-gazdaságban

A jövőre nézve az élelmiszer-gazdaságban a humánerőforrás bővítésének tartalékait egyrészt a közép- és felsőfokú iskolarendszerű képzésből frissen kikerülő, szakmai képzettséggel rendelkező pályakezdők, valamint a fiatal gazdák induló támogatásával új belépőként megjelenő munkaerő, másrészt az ágazatban korábban dolgozó, ott munkatapasztalatot szerzett munkanélküliek jelenthetik.

Az oktatás és a képzés a nemzetgazdaság más ágazataihoz hasonlóan az élelmiszergazdaságban is a versenyképesség javítá-

5. táblázat

Szakmai képzésben tanulók megoszlása képzési területenként, 2014

Képzési terület	Szakiskola		Speciális szakiskola		Szakközépiskolai képzés		Összes	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Mezőgazdaság	4 584	4,6	800	17,4	1 623	2,2	7 007	3,9
Gazdaság és irányítás	11 001	10,9	732	15,9	17 859	24,2	29 592	16,5
Informatika	84	0,1	5	0,1	5 233	7,1	5 322	3,0
Műszaki tudományok	46 027	45,7	1 661	36,1	11 174	15,2	58 862	32,9
Szolgáltatás	29 795	29,6	644	14,0	14 175	19,2	44 614	24,9
Egyéb	9 212	9,1	762	16,6	23 674	32,1	33 648	18,8
Összes	100 703	100,0	4 604	100,0	73 738	100,0	179 045	100,0

Megjegyzés: nappali rendszerű és felnőttoktatás együttesen.

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis, 2016

sának, a hosszú távú foglalkoztathatóság megteremtésének egyik kulcstényezője. A mezőgazdasági képzések részesedése az ágazat nemzetgazdasági súlyával közel megegyező: mezőgazdasági vonatkozású képzésekben a szakközépiskolai oktatásban részt vevő 53 ezer tanuló 2,2 százaléka vett részt a 2014-es tanévben (5. táblázat). A hazai környezetben a szakmai képzést nyújtó középfokú oktatási intézmények közé sorolt szakiskolák tanulóinak közel fele műszaki területen folytat tanulmányokat, szűk harmaduk valamely szolgáltatáshoz kapcsolódó szakmai képzésben vesz részt. A szakközépiskolákban a legnépszerűbb képzési terület a gazdaság és irányítás, valamint a szolgáltatási terület.

Az agrárvonatkozású szakmai képzésekben résztvevők száma mind a nappali rendszerű képzési formák, mind pedig a felnőttoktatás esetében növekvő tendenciát mutat, a szakmai vizsgát tevők számának csökkenése mellett (6. táblázat). Utóbbi okai az iskoláskorú népesség számának csökkenésében, az Európai Unió átlagánál kedvezőbb, de még így is jelentős arányú (11,8 százalék) korai iskolaelhagyásban, lemorzsolódásban keresendők. Az EU-átlagtól (2011-ben 8,9 százalék) jelentősen elmaradó felnőttképzési aktivitást (2,7 százalék) a hazai környezetben jelentősen növelheti, hogy a felnőttoktatásban a formális, iskolarendszerű szakképzés mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a vállalatokon belüli továbbképzési programok, amelyeket központi pályázatokon elnyerhető támogatások, adókedvezmények is ösztönöznek.

A felsőfokú alap- és mesterképzésben résztvevők képzési területek szerinti megoszlása a középszintű képzésben résztvevőkénél kiegyenlítettebb képet mutat (7. táblázat). Képzési formák szerint az alapképzésben a gazdaságirányítási és műszaki szakok a legnépszerűbbek, a mesterképzésben a jogi képzés kiemelkedő jelentőségű. Az agrárképzésben résztvevők száma az alap- és mesterképzésben együttesen a 2013/2014-es tanévben meghaladta a 7,5 ezer főt. Noha az ágazat részesedése a hallgatólétszám csökkenése ellenére az elmúlt időszakban kismértékben nőtt (2,5 százalékról 2,7 százalékra), nemzetgazdasági súlyától így is jelentősen elmarad.

6. táblázat

Mezőgazdasági szakmai képzésben résztvevők megoszlása 2005–2014 között

Év	Nappali rendszerű				Felnőttoktatás			
	Szakmai képzésben részesülők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Vizsgát tevők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Szakmai képzésben részesülők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Vizsgát tevők száma, fő	Ágazati részesedés, %
2005	5 435	4,0	1 794	3,3	623	2,5	317	3,4
2006	5 338	4,0	1 852	3,6	641	2,2	151	1,7
2007	5 380	3,9	1 868	4,2	495	1,7	376	3,6
2008	4 813	3,6	2 021	4,5	444	1,7	305	2,9
2009	4 813	3,4	1 704	3,9	380	1,5	124	1,7
2010	5 384	3,6	1 632	3,6	374	1,3	188	2,6
2011	5 517	3,4	1 770	3,7	300	0,9	83	1,1
2012	5 866	3,7	1 590	2,8	391	1,0	131	1,6
2013	6 515	4,3	1 639	3,5	577	1,4	85	0,7
2014	6 289	4,4	1 684	3,9	318	0,9	195	1,6

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis, 2016

7. táblázat

Felsőfokú képzésben résztvevők ISCED-képzési területek[9] szerint 2010–2014 között

Képzési terület	2010/2011		2011/2012		2012/2013		2013/2014	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %	száma	aránya, %	száma	aránya, %
Mezőgazdaság	7 994	2,5	7 942	2,5	7 675	2,6	7 506	2,7
Gazdaság és irányítás	74 841	23,5	73 614	23,3	67 216	22,5	59 933	21,2
Jog	15 583	4,9	15 054	4,8	13 974	4,7	12 865	4,6
Természet-tudományok	12 634	4,0	12 970	4,1	12 779	4,3	11 406	4,0
Informatika	9 477	3,0	9 240	2,9	9 252	3,1	8 993	3,2
Műszaki tudományok	53 458	16,8	54 771	17,4	54 590	18,3	52 941	18,8
Szolgáltatás	29 707	9,3	28 839	9,1	25 723	8,6	23 517	8,3
Egyéb	114 325	35,9	112 968	35,8	107 040	35,9	105 135	37,2
Összesen	318 019	100,0	315 398	100,0	298 249	100,0	282 296	100,0

Forrás: KSH, 2014

Összességében az iskolarendszerű mezőgazdasági szakmai képzést nyújtó középfokú oktatási intézményekben évente átlagosan 1600-1800 diák, a felsőfokú alap- és mesterképzésben 1000-1200 diák végez. Ez lényegében azt jelenti, hogy potenciálisan a mezőgazdasági foglalkoztatottak közel egy százaléka, mintegy 1500-2000 szakmai képzettséggel rendelkező pályakezdő helyezkedhet el évente a mezőgazdaságban. Az élelmiszer-gazdaság munkaerő-szükséglete szempontjából releváns szakmaterületeket tekintve, a nappali és felnőttoktatási intézmények területi elhelyezkedése alapján az OKJ-szakképesítést szerzők, valamint a felsőfokú végzettséghez jutók száma Észak- és Dél-Alföld mellett Közép-Magyarországon a legjelentősebb. A két nagy alföldi régióban átlagot meghaladó a mezőgazdasági szakképzésben végzettséget szerzettek aránya, míg Közép-Magyarország az agrár- és élelmiszer-ipari mérnökök számával emelkedik ki a régiók közül (8. táblázat).

A képzettségi mutatók elmúlt két évtizedben bekövetkezett javulása ellenére, a gyakorlati tapasztalatok és a munkaügyi statisztikák alapján megállapítható, hogy a képzésből kikerülő, illetve a munkaerőpiacon már jelen lévő munkaerő képzettsége sem színvonalában, sem összetételében nem felel meg maradéktalanul a munkaerő-piaci igényeknek. Számos területen túlképzés mutatkozik, miközben egyes alapszakmákban (szakmunkások, technikusok, mérnökök) tartósan fennáll a munkaerőhiány. A duális képzési rendszer a munkaerőpiac hiányterületein már elindított ösztöndíjprogramokkal (2012-ben 31 ezer fő), a vállalkozások bevonásával létrejövő, növekvő számú (2011-ben közel 50 ezer) tanulószerződésekkel, az iskolarendszerből kikerülők tapasztalatszerzését elősegítő gyakornoki rendszerrel, valamint a szakképző intézményeket és a vállalatokat közös hálózatba szervező *Térségi Integrált Szakképzési Központokkal* segíti az elhe-

[9] Az ISCED (*International Standard Classification of Education*) az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere, és egyben egy olyan egységes és konzisztens statisztikai rendszert képező módszertan, amely lehetővé teszi az egyes országok különböző felépítésű nemzeti oktatási rendszereinek leírását, összehasonlítását és elemzését. Magyarországon a 90-es évek eleje óta alkalmazzák a gyakorlatban az ISCED-rendszert.

8. táblázat

Szakképző intézményekben, illetve felsőoktatási intézményekben végzettséget szerzők megoszlása régiók szerint 2008–2013 között

Régiók	Mezőgazdasági				Élelmiszer-ipari			
	szakképzésben*		felsőoktatásban		szakképzésben*		felsőoktatásban	
	végzettek száma, fő	aránya, %	végzettek száma, fő	aránya, %	végzettek száma, fő	aránya, %	végzettek száma, fő	aránya, %
Közép-Magyarország	3 372	13,2	1 388	33,4	2 742	18,0	591	49,8
Közép-Dunántúl	2 596	10,2	31	0,7	2 066	13,6	0	0,0
Nyugat-Dunántúl	2 819	11,0	768	18,5	1 731	11,4	124	10,5
Dél-Dunántúl	3 586	14,0	300	7,2	2 461	16,2	0	0,0
Észak-Magyarország	2 836	11,1	353	8,5	1 703	11,2	57	4,8
Észak-Alföld	4 895	19,2	612	14,7	2 098	13,8	181	15,3
Dél-Alföld	5 425	21,3	698	16,8	2 405	15,8	233	19,6
Összesen	25 529	100,0	4 150	100,0	15 206	100,0	1 186	100,0

Megjegyzés: * OKJ-szakképesítést adó szakképzésben részesülő tanulók száma ISCED-szakterületek szerint, a nappali és felnőttoktatásban.

Forrás: Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013

lyezkedés kiinduló feltételét jelentő tudás megszerzését.

A mezőgazdasági munkaerőpiacon új belépőként jelentkeznek azok a gazdálkodók, akik az elmúlt években az *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program* forráskeretéből a fiatal gazdák induló támogatása intézkedés keretében támogatással saját gazdaságot alapítottak. 2007-től 2014 végéig összesen 5342 fiatal gazda jutott támogatáshoz, közel kétötödük női gazdaságvezetőként. Közel harmaduk vegyes gazdaságot alapított, negyedük szántóföldi gazdálkodást folytat, 16-16 százalékuk pedig az élőmunkaigényes kertészeti és állattartó termelési irányt választotta.

Az élelmiszer-gazdaságban a foglalkoztatás bővítésének könnyen aktivizálható potenciálját a munkaerőpiac kínálati oldalán megjelenő, elsősorban vidéken élő, a mezőgazdasághoz és élelmiszeriparhoz már korábban is kötődő álláskeresők alkotják. A munkanélküliek száma – hasonlóan a nemzetgazdaság egészéhez – a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban is 2010-ben érte el csúcspontját, majd azt követően jelentősen csökkent, 2015-ben a munkanélküliek 4,4 százaléka (mintegy 10 ezer fő) a mezőgazdaságból, 3,9 százaléka (9 ezer fő) az élelmiszeriparból vált álláskeresővé (9. táblázat). A munkanélküliek körében a nők aránya foglalkoztatási részesedésükhöz viszonyítva felülreprezentált a mezőgazdaságban. Míg a foglalkoztatottak 24 százaléka női munkavállaló, addig a munkanélküliek között 30,5 százalékos az arányuk. Az élelmiszeriparból kikerült munkanélküliek kétharmadát a női munkaerő teszi ki.

A munkáltatók jellemzően a 40 éven felüli korosztálytól váltak meg, akik kisebb eséllyel találnak újra munkát, átképzésük is nehezebb a fiatalokénál. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a mezőgazdasági kötődésű munkanélküliek 42,8 százalékát alkotják a munkaerőpiacon könnyebben aktivizálható 40 év alattiak (*KSH, 2012*).

9. táblázat
A mezőgazdaságból és az élelmiszeriparból kikerült munkanélküliek száma és aránya 2008–2015 között

Év	Mezőgazdaság	Élelmiszeripar	Nemzetgazdaság
	munkanélküliek száma, ezer fő		
2008	12,1	13,4	248,4
2009	10,4	18,8	334,8
2010	14,1	20,5	378,2
2011	13,7	15,3	371,9
2012	13,6	14,8	372,1
2013	12,8	15,6	332,7
2014	10,2	10,4	254,4
2015	10,1	9,0	230,7
változás mértéke, 2008=100%	83,1	67,1	92,9
változás mértéke, 2010=100%	71,3	43,9	61,0
Év	munkanélküliek aránya, %		
2008	4,9	5,4	100,0
2009	3,1	5,6	100,0
2010	3,7	5,4	100,0
2011	3,7	4,1	100,0
2012	3,7	4,0	100,0
2013	3,8	4,7	100,0
2014	4,0	4,1	100,0
2015	4,4	3,9	100,0

Megjegyzés: az adatok a 8 éven belüli munkatapasztalattal rendelkező munkanélküliekre vonatkoznak.

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

10. táblázat
A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatból kikerült munkanélküliek korszerkezete, 2011

Korcsoportok	15–29	30–39	40–49	50–59	60–	Összesen
Munkanélküliek száma, fő	3 831	5 110	5 638	5 754	537	20 870
Megoszlása, %	18,4	24,5	27,0	27,6	2,6	100,0

Forrás: KSH, 2012

A munkaerő-piaci visszatérésben jelentős akadály a potenciális mezőgazdasági munkaerő alacsony képzettségi szintje. A korábban mezőgazdaságban dolgozó munkanélkülieknek közel fele közép- vagy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik (10. és 11. táblázat).

Az ágazati kötődés nem meglepő módon a mérsékelten diverzifikált gazdaságszerkezetű vidéki térségekben a legerősebb. A mezőgazdasághoz és élelmiszer-feldolgozáshoz kapcsolódó bejelentett álláslehetőségek száma is vidéken a legmagasabb. A mezőgazdasági munkanélküliek száma magasabb a bejelentett álláslehetőségekénél, vagyis a mezőgazdasági munkaerőpiacra a mérséklődő túlkínálat jellemző. Az ágazaton belül leginkább az egyszerűbb,

11. táblázat
A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatból kikerült munkanélküliek iskolai végzettsége, 2011

Iskolai végzettség	Általános iskola		Középfokú iskola		Egyetem, főiskola	Összesen
	8 évfolyamnál alacsonyabb	8 évfolyam	szakmai oklevéllel	érettségivel		
Munkanélküliek száma, fő	1 135	9 409	6 791	2 839	696	20 870
Megoszlása, %	5,4	45,1	32,5	13,6	3,3	100,0

Forrás: KSH, 2012

szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban jellemző a strukturális munkanélküliség (*Biró et al., 2012*).

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A hazai élelmiszer-gazdaságban dolgozó munkaerő mennyiségi és minőségi jellemzőinek feltárása alapján elmondható, hogy bár az elmúlt években az ágazatban a foglalkoztatotti létszám kismértékű növekedése figyelhető meg, az élelmiszer-gazdaság presztízse, a munkaerő szociodemográfiai jellemzői érdemben nem javultak. Az élelmiszer-gazdaságon belül a mezőgazdaság korszerkezetre, képzettségre vonatkozó mutatói rendre elmaradnak az élelmiszeripar és a nemzetgazdaság átlagának értékeitől. Az elmúlt tíz évet tekintve kismértékű javulás a gazdaságvezetők mezőgazdasági szakképzettsége tekintetében tapasztalható, ennek ellenére a gazdaságvezetők 83 százalékának semmilyen szakképzettsége sincsen.

• Elemzésünk eredményei szerint az ágazati munkaerő-utánpótlás folyamatossága korszerű ismereteket közvetítő, gyakorlatorientált, az ágazatban végbemenő technológiai fejlődést követő, a gazdaságvezetéshez nélkülözhetetlen menedzsmentképességek fejlesztésére is hangsúlyt helyező képzési rendszer kialakítását igényli.

• Az ágazati sajátosságként jelentkező szezonális munkaerőigényhez történő alkalmazkodáshoz a munkaidő rugalmas elszámolása, éves munkaidőkeret alkalmazása javasolt.

• Mindemellett a pályakezdők, fiatalok pályán maradásához a vállalkozásokon belüli ösztönzők (bérfejlesztés, belső képzések, tulajdonhoz juttatás, életpályamodell) bevezetése is szükséges.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) 2010. évi LXXV. törvény az egyszerűsített foglalkoztatásról. – (2) Baptista, R. D. (2012): Technological transition and the new skills required by the agribusiness sector. *International Food and Agribusiness Management Review,* Special Issue A, 5: 105-109. pp. – (3) Biró Sz. (szerk.) – Székely E. (szerk.) – Hamza E. – Molnár A. – Rácz K. – Tóth K. – Tóth O. – Varga E. (2012): *A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (4) Biró Sz. – Dudás Gy. – Fieldsend, A. – Fogarasi J. – Hamza E. – Miskó K. – Kürthy Gy. – Potori N. – Rácz K. – Tikász I. – Tóth O. – Vágó Sz. – Varga E. – Varga E. (2016): *Farms structural change in Central and Eastern Europe and the CAP.* In Structural change in EU farming: How can the CAP support a 21st century European model of agriculture? European Parliament, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. IP/B/AGRI/IC/2015-191, 81-194. pp. – (5) Biró Sz. – Székely E. – Rácz K. – Fieldsend, A. F. – Molnár A. – Varga E. – Miskó K. (2014): *Innováció a magyar agrár- és vidékfejlesztésben*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (6) Buchenrieder, G. – Möllers, J. (2011): The Transformation of the Rural Economy in the New Member States of the European Union: Implications for Empirical Analyses of Rural Structural Change and Livelihoods. In Möllers, J. (ed.) – Buchenrieder, G. (ed.) –

Csáki Cs. (ed.) (2011): Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe,* Vol. 61. IAMO, 3-11. pp. – (7) Chavas, J. (2001): Structural Change in Agricultural Production: Economics, Technology and Policy. In Gardner, B. – Rausser, G. (eds.): *Handbook of Agricultural Economics.* North-Holland: Elsevier, 264-282. pp. – (8) Dudek, M. – Chmieliński, P. – Karwat-Woźniak, B. – Wrzochalska, A. (2014): *Human capital in the structural transformation process of rural areas and agriculture.* Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute (IERIGZ), Warsaw – (9) Ehretné Berczi I. – Hamza E. – Rácz K. (2015): A munkaerőfelhasználás jellegzetességei a zöldség-gyümölcs ágazatban. *Zöldség-Gyümölcs Piac és Technológia,* 2. 7-9. pp. – (10) Eurostat (2016): *Labour Force Survey.* [Online.] http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey – (11) Fieldsend, A. F. – Tudor, M. M. – Varga E. – Florian, V. – Rusu, M. – Biró Sz. – Chiritescu, V. – Kruszlicika, M. (2015): Knowledge sharing to promote innovation in agriculture and rural development in Hungary and Romania. In Vásáry V. – Voicilas, D. M. (eds.): *Agricultural economics and rural development at the beginning of the programming period 2014-2020 in EU Member States – Comparative analysis for Romania and Hungary.* Research Institute of Agricultural Economics, Budapest – (12) Földművelésügyi Minisztérium (2015): *Magyarország közép- és hosszú távú élelmiszer-ipari fejlesztési stratégiája 2014–2020.* 130. pp. – (13) Hamza E. – Ehretné Berczi I. – Rácz K. (2015): Szezonális foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. *LVII. Georgikon Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia kötet.* Keszthely. [Online.] http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazis/cikkek-2012/cat_view/3-cikkadatbazis/37-2015/40-vii-szekcio-kerteszet-es-szoleszet-boraszat pp. 149-156 – (14) Hamza E. – Rácz K. (2015): *Nők, vidék, család és környezet – A mezőgazdaságban dolgozó nők kihívásai.* Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 41 p. – (15) Kapronczai I. (2010): *A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után.* Agrárgazdasági Tanulmányok, 12. sz. 185 p. – (16) Kemény G. – Hamza E. – Keszthelyi Sz. – Rácz K. – Tóth O. – Varga É. (2015): *A tőkehiányos mezőgazdasági kisüzemek jellemzői és fejlesztésének lehetőségei.* Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (17) KSH (2011): *Általános mezőgazdasági összeírás, 2010.* – (18) KSH (2012): *Népszámlálás, 2011.* – (19) KSH (2014): *Gazdaságszerkezeti összeírás 2005, 2010, 2013.* – (20) KSH (STADAT) – *Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac (2016).* – (21) KSH (STADAT) – *Idősoros éves adatok - Mezőgazdaság (2015).* – (22) KSH (STADAT) – *Idősoros éves, területi adatok – Társadalom (2016).* – (23) KSH Tájékoztatási adatbázis (2016). – (24) Nemes G. – Varga Á. (2015): Régi intézmények, új kihívások – a mezőgazdasági tudásrendszer (MTR) Magyarországon. *Gazdálkodás,* 59. évf. 6. sz. 506-516. pp. – (25) Nowak, A. (2014): *Human Capital in the Polish Agricultural Sector Post Accession to the European Union.* Management, Knowledge and Learning International Conference. [Online.] https://ideas.repec.org/h/tkp/mklp14/703-709.html – (26) Oblath G. (2014): Felzárkóztak az árak és lemaradtak a bérek? Tévhitek, tények és közgazdasági összefüggések. *Statisztikai Szemle,* 92. évf. 8-9. sz. 745-765. pp. – (27) Potori N. (szerk.) – Rácz K. (szerk.) – Bene E. – Biró Sz. – Hamza E. – Miskó K. – Varga E. – Kálmán Á. – Nagy L. – Vőneki É. – Sávoly J. (2015): *Az állattenyésztési ágazatokban működő gazdaságok által felvett beruházási és fejlesztési hitelek tanulságai.* Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (28) Rizov, M. – Swinnen, J. (2004): Human capital, market imperfections, and labour reallocation in transition. *Journal of Comparative Economics,* 32 (4) 745-774. pp. – (29) Swinnen, J. – Vranken, L. (2010): Review of the transitional restrictions maintained by Bulgaria and Romania with regard to the acquisition of agricultural real estate. CEPS Report prepared for the European Commission, Brussels – (30) Székely E. (2009): *Nemzedékváltás a mezőgazdaságban.* Agrárgazdasági Információk, 2. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 66 p.

Summary

THE HUMAN RESOURCE SITUATION IN THE HUNGARIAN FOOD ECONOMY

By: Hamza, Eszter – Rácz, Katalin – Juhász, Anikó – Biró, Szabolcs

Keywords: agriculture, food industry, work force, skills, generation change.
JEL-code: Q19.

The development of the food economy cannot be based exclusively on technological development, an increase in competitiveness requires employees who are skilled, trainable, adaptable and motivated by higher incomes and social prestige. One of the biggest challenges in the Hungarian food economy is to ensure the adequate number and quality of human resources. Technological development and the spread of knowledge-intensive production methods draw attention to the demand for a highly-skilled, precise workforce that is open to innovation. Owing to the diversification of activities, the need for multifunctional human resources that can carry out a wide variety of activities and also have theoretical and practical knowledge, arises particularly at the level of small farms. However, owing to the sectoral specificities, a large flexibly employable, not highly qualified, trainable and motivated seasonal labour force is needed in agriculture and food processing. In this field, the biggest challenge is the labour accuracy, reliability and attitude to work. The importance of changes that have taken place in the support policy and regulatory environment as well as the territorial fragmented agricultural employment defined by macroeconomic and social driving forces is shown by the fact that, as a result of a modest growth over the past years, it could offer a job for nearly 350 thousand people in 2015. Of these, 203.2 thousand were employed in agriculture and forestry and 140.3 thousand people worked in the food industry.

According to the results of our analysis, the continuity of sectoral labour supply would require the development of a training system which is practice-oriented, conveys up-to-date knowledge, follows the ongoing technological development in the sector and focuses on management capabilities necessary for farm management. The seasonal labour force demand as a sectoral specificity will require a more flexible accounting system and the use of an 'annual working time frame'. In order to retain the new entrants and young people in the sector for a longer term, incentives such as increasing salaries, ensuring equity shares and developing a career model would be beneficial.

THE PLACE AND ROLE OF THE HERMAN OTTO INSTITUTE IN PUBLIC EMPLOYMENT

By: Mezőszentgyörgyi, Dávid – Romvári, Róbert

Keywords: courses, rural development, agriculture.
JEL-code: Q13.

The basic objective of the public employment system is to provide transition from unemployment to the primary labour market. There has been a continuous increase in the public training programmes concerned and the number of participants over the last few years. Special courses connected to agricultural production, namely training for